

СУЧАСНІ ДАНІ ПРО ПОШИРЕННЯ ЧОРНОЛОБОГО СОРОКОПУДА (*LANIUS MINOR*) У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В.П. Ільчук¹, М.В. Франчук², О.В. Добринський³

¹ Українське товариство охорони птахів; вул. Басівкутська, 25, м. Рівне, 33025, Україна
Ukrainian Society for the Protection of Birds; Basivkutska str., 25, Rivne, 33025, Ukraine

² Рівненський природний заповідник; ур. «Дубки-Розвилка», м. Сарни, 34503, Рівненська обл., Україна
Rivnenskyi Nature Reserve; Dubky-Rozvyilka, Sarny, 34503, Rivne region, Ukraine

³ Західноукраїнське орнітологічне товариство; вул. Кутузова, 23, м. Сарни, 34500, Рівненська обл., Україна
West-Ukrainian Ornithological Society; Kutuzov str., 23, Sarny, 34500, Rivne region, Ukraine

✉ В.П. Ільчук (V.P. Ilchuk), e-mail: v.ilchuk@ukr.net

Recent data about distribution of the Lesser Grey Shrike (*Lanius minor*) in Rivne region (West Ukraine). - V.P. Ilchuk, M.V. Franchuk, O.V. Dobrynskyi. - *Berkut*. 27 (2). 2018. - Till middle 20th century, the Lesser Grey Shrike was a common bird species in the west of Ukraine. Now it occurs rarely. We know 8 breeding records in 5 districts of Rivne region since late 1980s. Majority of localities were situated in flood-planes of Horyn and Styr rivers and their tributaries. Breeding habitats were typical for the species. [Ukrainian].

Key words: number decline, rare species, breeding, habitat, nest.

Чорнолобий сорокопуд до середини ХХ ст. був звичайним птахом на заході України, зараз зустрічається рідко. З кінця 1980-х рр. відомо 8 знахідок на гніздуванні у 5 районах Рівненської області. Гніздові біотопи типові для виду. У більшості випадків птахів знаходили в заплавах Горині, Стиру та їх приток.

Ключові слова: падіння чисельності, рідкісний вид, гніздування, біотоп, гніздо.

Чорнолобий сорокопуд (*Lanius minor*) – типовий представник середземноморської фауни (Панов, 2008). Ареал його охоплює південь Європи й Західного Сибіру, доходить на схід до Алтаю й Казахстану, на північ – до Литви, середньої смуги Білорусі (до широти Лепеля і Свири) (Журавлев, Колосков, 2015; Юсис и др., 2017), в Росії – до 54–55° пн.ш. (Панов, 2008). До нього входить вся територія України, крім високогір'я Карпат та Криму (Фесенко, Бокотей, 2002; Тайкова, 2016).

До середини ХХ ст. вид був широко розповсюджений у Степовій і Лісостеповій зонах України (Храневич, 1929; Шарлемань, 1938; Воинственский, 1960), а також місцями на Поліссі (Шарлемань, 1926; Dunajewski, 1938; Татаринів, 1973). У Галичині вважався звичайним, але нечисленним птахом (Domaniewski, 1916). На півночі Поділля зустрічався спорадично, проте не був рідкісним (Godun, 1939). За даними М.А. Воїнственського (1960), в середині ХХ ст. чорнолобий сорокопуд мав найбільшу чисельність у Степовій зоні України. Ф.Й. Страутман (1963) вказує на його поширення в Західній Україні на Волино-Поділлі, Закарпатті та по річкових долинах Карпат. Гніздився цей птах і в Чернівецькій області (Клитин, 1959).

Починаючи з 1980-х рр. чорнолобий сорокопуд почав зникати на гніздуванні та стрімко знижувати чисельність у багатьох регіонах Центральної та Західної Європи, де раніше був звичайним видом, а в кінці ХХ ст. ця тенденція охопила ареал і у Східній Європі (Панов, 2008). Хоча в Міжнародному Червоному списку вид має статус Least Concern*, він був занесений до Червоних книг Білорусі, Литви, Польщі, в додаток II Бернської конвенції, отримав статус SPEC 2 в Європі (Журавлев, Колосков, 2015; BirdLife..., 2015). У багатьох регіонах Західної та Північної України цей птах став рідкісним.

Мета нашої статті – оцінка сучасного стану популяції виду в Рівненській області на основі аналізу та узагаль-

нення літературних і власних багаторічних (1987–2018 рр.) даних.

Сучасні дані про статус та стан популяції виду на суміжних із Рівненською областю територіях

На півночі Рівненщина межує з Республікою Білорусь. Там чорнолобий сорокопуд – рідкісний вид, занесений до Червоної книги (Журавлев, Колосков, 2015). Він поширений на півдні, частіше в південно-східній частині країни (Юсис и др., 2017). Поодинокі зустрічі реєструвались і в інших регіонах, проте гніздування підтверджено лише для півдня Білорусі – Гомельської та Брестської областей (Гричик, Бурко, 2013). З 58 ІВА країни він відмічений лише у трьох: Біловезька пуща, Поліський радіаційно-екологічний заповідник – 0–5 пар, Заплава Дніпра Лоев – Жари – 10–30 пар (Тэрыторыі..., 2015). За останніми даними М.Є. Никифорова та І.Е. Самусенко (2017), в Білорусі відомо як мінімум 10 реєстрацій цього виду, починаючи з 2000 р.

Згідно численних літературних даних, чорнолобий сорокопуд до середини ХХ ст. на півночі й заході України був відносно звичайним у типових для нього біотопах (лісосмуги, річкові долини, сади та парки, чагарникові луки, степові ділянки). Виявляли його на гніздуванні, зокрема, й поблизу від меж Рівненської області: в с. Дольськ у нинішньому Любешівському районі Волинської області (Dunajewski, 1938) та у Кременецькому районі Тернопільської області (Татаринів, 1973). Значна кількість екземплярів чорнолобого сорокопуда, які здобуті в 1920–1940 рр. у північних районах Житомирської, Київської та Чернігівської областей (Пекло, 2002), дають підставу стверджувати, що він був досить поширеним і тут.

Сучасна ситуація з видом докорінно змінилася, що пов'язано з глобальною тенденцією зниження чисельності (Birds in Europe..., 2004; Панов, 2008). Це стосується й Північної та Західної України. У Житомирській і Во-

* <https://www.iucnredlist.org/species/22705038/87339356>

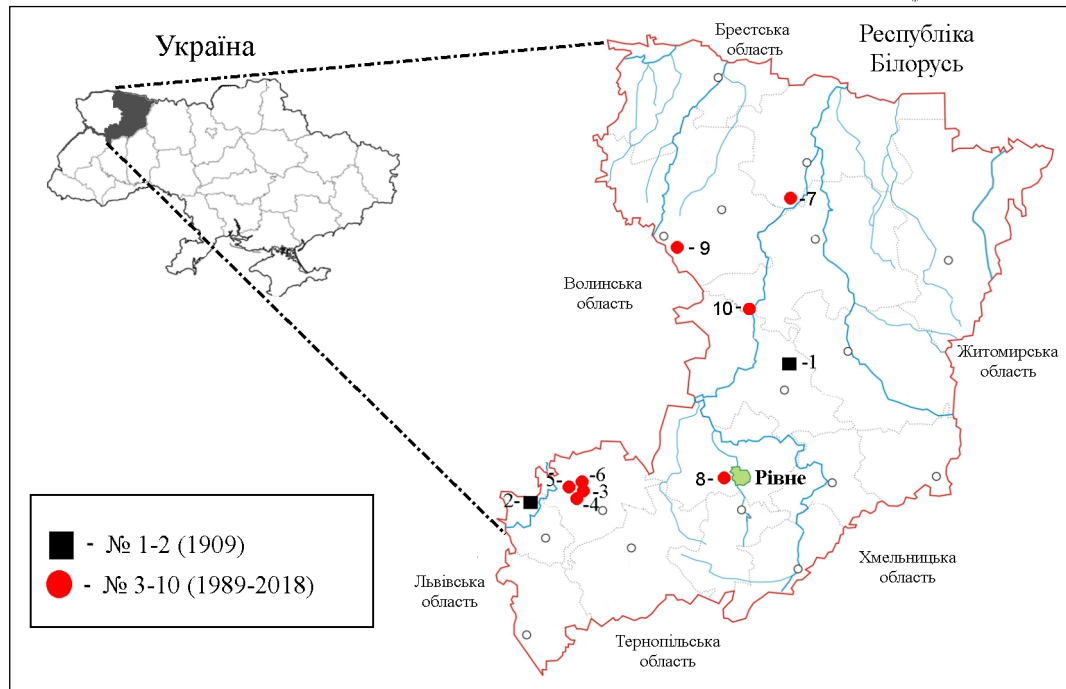
линській області цей птах рідкісний на гніздуванні, поширений локально, відомі поодинокі зустрічі в північних районах, частіше він трапляється в південних лісостепових районах (Химин, 1993; Хлебешко, Цицора, 1993; М.Ф. Весельський, І.В. Шидловський, особ. повід.). У Львівській області в минулому це звичайний, у наш час – рідкісний гніздовий і перелітний вид. Спостереження відомі з Дрогобицького, Сокальського, Жовківського та Пустомитівського районів. Загальна чисельність не перевищує 30 пар (Башта, Горбань, 2013). У Хмельницькій і Тернопільській областях зараз чорнолобий сорокопуд – рідкісний гніздовий вид, в основному поширений у центральних та південних районах – у долині р. Дністер та на її притоках (Новак, 1998; Бокотей та ін., 2010; Тарасенко, 2011). Чисельність виду на Поділлі загалом не висока, він є звичайним біля доріг, а в інших ландшафтах – рідкісним (Тарасенко, 2011; Матвійчук та ін., 2017).

Наведені дані показують, що чорнолобий сорокопуд біля межі ареалу має дифузний характер поширення – зустрічаються окремі угруповання по декілька пар, що розділені між собою десятками кілометрів. В основному тут він розповсюджений у типових для виду гніздових ландшафтах.

Історичні та сучасні дані про поширення виду в Рівненській області

Загалом за період у 110 років (1909–2018 рр.) нам відомо 10 локалітетів поширення чорнолобого сорокопуда в 6 районах Рівненської області. Це інформація з літературних джерел за 1909–2001 рр. (Шарлемань, 1926; Орнітологічні спостереження..., 1994; Матеріали..., 1995, 2015) та наші неопубліковані дані.

Перші реєстрації виду на сучасній території області у ХХ ст. датовані 1909 р. С. Лубкін знайшов його на гніздуванні в Костопільському лісництві Рівненського повіту (зараз – Костопільський район). Тоді ж одного птаха здобув В. Караваєв із с. Красне, що на Дубенщині (сучасний Млинівський район) (Шарлемань, 1926). Сучасні знахідки стосуються вже періоду з кінця 1980-х рр. Тоді чорнолобого сорокопуда виявляли на гніздуванні та прольоті (Новак, Савчук, 1992).

Поширення чорнолобого сорокопуда в Рівненській області.
Distribution of the Lesser Grey Shrike in Rivne region.

Далі наводимо детальну інформацію про знахідки цього птаха по адміністративних районах Рівненської області. Номери локалітетів відповідають нумерації на карті (рис.).

Костопільський район. 1 локалітет (№ 1). У травні 1909 р. С. Лубкін виявив на гніздуванні чорнолобого сорокопуда в Костопільському удільному лісництві в Рівненському повіті (Шарлемань, 1926). Детальних прив'язок до території та деталей спостереження автор, на жаль, не наводить.

Млинівський район. 5 локалітетів (№ 2–6). За даними М.В. Шарлеманя (1926), В. Караваєв близько 1909 р. (детальних даних автор не наводить) здобув одного птаха в с. Красне. Це екземпляр, який зберігався в колекції Зоологічного музею АН УРСР (колекція В. Караваєва).

У 1989–2005 рр. чорнолобого сорокопуда неодноразово знаходив на гніздуванні В.О. Новак у кількох сусідніх селах (рис.). Птахи оселялися на хуторах, де стояли поодинокі будинки, значна частина яких були незаселеними. 12–14.07.1989 р. виявлено двох сорокопудів на дратах ЛЕП біля с. Новоукраїнка (Орнітологічні спостереження, 1994). 30.05.1991 р. 1 ос. відмічена на хуторі за с. Надчиці, біля садків і городів покинутої хати (Матеріали..., 1995). 5.06.1991 р. пару бачили біля с. Зоряне, на осушених луках у долині р. Тишиця (Матеріали..., 1995). 28.07.2001 р. 8 ос. (виводок) тримався на хуторі поблизу с. Свищів, біля покинутої хати із садками та городами (Матеріали..., 2015). 5.07.2005 р. 1 ос. знайдена біля с. Свищів, на території цвинтаря за селом (В.О. Новак, особ. повід.). 23.06.2013 р. нами відмічено виводок (6 дорослих і молодих птахів) між селами Новоукраїнка, Зоряне та хуторами с. Свищів. Сорокопуди сідали на дерева та дроти ЛЕП, що проходила вздовж ґрунтової дороги. Оскільки всі згадані пункти зна-

Гніздо чорнолобого сорокопуда біля с. Бережниця Дубровицького району, 10.06.2007 р.

Фото В.П. Ільчука.

A nest of the Lesser Grey Shrike.

ходяться поблизу один від одного, можна вважати, що тут є постійне, хоч і невелике, гніздове угруповання.

Дубровицький район. 1 локалітет (№ 7). 10.06.2007 р. на північній околиці с. Бережниця виявлено на гніздуванні дві пари. Гнізда розташовувалися на відстані 200 м одне від одного. Перше знаходилось на тополі пірамідальній (*Populus nigra* var. *pyramidalis*), що росла на узбіччі автошляху за 500 м від села. Розміщувалося воно на дні «кошика», утвореного шістьма товстими вертикальними гілками, на висоті близько 11 м. У ньому було 7 ще сліпих пташенят (фото). Друге гніздо знаходилося на тополі чорній (*P. nigra*), що росла з того ж боку дороги, на відстані 700 м від села. Розміщувалося воно в основі тонких гілок, що відростали від більш товстої гілки. У гнізді сидів дорослий птах. Спостерігалися сутічки між двома парами на межі гніздових територій.

Біля цих гніздових ділянок тривалий час годувався сірий сорокопуд (*Lanius excubitor*). Цей птах, можливо, також гніздився поблизу. Під час спостережень у 2006–2012 рр. сірий сорокопуд відмічався на цій території регулярно в осінньо-зимовий період і досить часто – у гніздовий. Ще І.М. Горбань (1992) писав про його гніздування в північних районах області.

Ще одне гніздо чорнолобого сорокопуда біля с. Бережниця було знайдене 13.05.2013 р. Воно знаходилося там же, де й попередні гнізда, за 150 м від села на пірамідальній тополі, що росла на узбіччі автомобільної дороги. Гніздо ще будувалося, але було вже добре вираженим. Обидва птахи знаходилися поряд із ним, в одного із них у дзьобі був будівельний матеріал (лишайник). Під час повторних відвідин гнізда (9.06), перед сутінками, спостерігали птаха, який сидів на дереві неподалік від нього. Напевно пташенята ще не вилетіли. Поблизу тримався й сірий сорокопуд. Його спостерігали тут і у 2014 р.: 4 ос. – 20.04 та 1 ос. (молодий птах) – 19.06. Припускаємо, що на цій території гніздилися як мінімум дві пари.

Рівненський район. 1 локалітет (№ 8). 28.06.2014 р. спостерігали сорокопуда у фруктовому садку біля занед-

баной споруди скраю аеропорту за 1,5 км від західної околиці м. Рівне.

Володимирецький район. 1 локалітет (№ 9). 10.06.2017 р. 1 ос. спостерігали в с. Маюничі. Дорослий птах сидів на дротах ЛЕП скраю села біля занедбаного житлового будинку. Поряд знаходилися заплавні луки р. Стир із типовими для виду гніздовими стаціями, тому ми припускаємо його гніздування тут.

Сарненський район. 1 локалітет (№ 10). 18.06.2018 р. 1 ос. спостерігали в околицях смт Степань. Дорослий птах сидів на невисокому дерев'яному кілку серед городів неподалік від польової дороги з поодинокими деревами.

Подяки

Автори висловлюють подяку В.О. Новаку, І.В. Шидловському та М.Ф. Весельському за надану інформацію і П.М. Гринюку та В.М. Грищенку за допомогу в підготовці статті.

ЛІТЕРАТУРА

- Башта А.-Т., Горбань І. (2013): Сорокопуд чорнолобий. - Рідкісні та зникаючі види тварин Львівської області. Львів: Ліґа-Прес. 164.
- Бокотей А.А., Дзюбенко Н.В., Горбань І.М., Кучинська І.В., Башта А.-Т.В., Пограничний В.О., Бучко В.В., Сенік М.А. (2010): Гніздова орнітофауна басейну Верхнього Дністра. Львів. 1-400.
- Воинственский М.А. (1960): Птицы степной полосы Европейской части СССР. К.: АН УССР. 1-292.
- Горбань І.М. (1992): Сірий сорокопуд (*Lanius excubitor*). - Птахи Рівненської області. Рівне. 34.
- Гричик В.В., Бурко Л.Д. (2013): Животный мир Беларуси. Позвоночные. Мн.: Изд. Центр БГУ. 1-399.
- Журавлев Д.В., Колосков М.Н. (2015): Чернолобый сорокопуд. - Красная книга Республики Беларусь. Животные: редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды диких животных. Мн.: Беларуская энцыклапедыя ім. Пятруся Броўкі. 125-126.
- Клитин А.Н. (1959): Птицы Советской Буковины. - Животный мир Сов. Буковины. Черновцы: ЧГУ. 67-129.
- Матвійчук О.А., Пірхал А.Б., Відуецький А.В. (2017): Птахи Вінниччини. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД». 1-266.
- Матеріали орнітологічних спостережень, затверджені Українською орнітофауністичною комісією (УОФК) у 1991–1994 роках. - Troglodytes. 1995. 5: 6-16.
- Матеріали орнітологічних спостережень на території західних областей України за 2001–2003 роки. - Troglodytes. 2015. 5-6: 126-159.
- Никифоров М.Е., Самусенко І.Э. (2017): Региональные списки видов птиц и иммиграционный орнітофауногенез. - Актуальные проблемы зоол. науки в Беларуси. Сб. статей XI Зоол. Междунар. научно-практ. конф., приуроч. к десятилетію основания ГНПО «НПЦ НАН Беларуси по биоресурсам». Мн.: Изд. А.Н. Вараксин. 1: 275-292.
- Новак В.О. (1998): Сорокопуди Хмельницької області. - Мат-ли III конфер. молодих орнітологів України. Чернівці. 112-114.
- Новак В.О., Савчук О.В. (1992): Видовий склад орнітофауни Рівненської області та стан її вивченості. - Птахи Рівненської області. Рівне. 4-27.
- Орнітологічні спостереження на території західних областей України за 1993 рік. - Troglodytes. 1994. 4: 10-28.
- Панов Е.Н. (2008): Сорокопуть мировой фауны. Экология, поведение, эволюция. М.: КМК. 1-650.
- Пекло А.М. (2002): Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. Птицы. Вып. 3. Воробьинообразные – Passeriformes. К. 1-312.
- Страутман Ф.И. (1963): Птицы западных областей УССР. Львов: Изд-во ЛГУ. 2: 1-183.
- Тайкова С.Ю. (2016): Сорокопуди (Aves: Laniidae, *Lanius*) фауни України (систематика, мінливість, поширення). - Автореф. дис. ... канд. біол. наук. К. 1-22.
- Тарасенко М.О. (2011): Чисельність та біотопічний розподіл птахів родини Сорокопудові (Laniidae) в умовах Поділля. - Подільський природничий вісник. 2: 106-122.

- Татаринів К.А. (1973): Фауна хребетних заходу України: екологія, значення, охорона. Львів: ЛДУ. 1-257.
- Тэрыторыі, важныя для птушак у Беларусі. Мн.: РЫФТУР ПРЫНТ, 2015. 1-151.
- Фесенко Г.В., Бокотей А.А. (2002): Птахи фауни України (польовий визначник). К. 1-416.
- Химин М.В. (1993): Орнітофауна Волинської області. - Каталог орнітофауни західних областей України. Орнітофауністичні спостереження за 1991–1992 рр. Луцьк. 1-69.
- Хлебешко В.Н., Цицюра В.К. (1993): Фенологія гніздовання птахів северо-востока Житомирського Полесья. Житомир. 1-35.
- Храневич В.П. (1929): Матеріяли до орнітофауни західних округів України. - Зап. Кам'янець-Подільської наук. дослід. катедри. Полтава: Держ. вид-во України. 1: 5-43.
- Шарлемань М. (1926): Матеріяли для орнітофауни України. - Тр. фіз.-мат. відділу. 2 (1): 1-63.
- Шарлемань М.В. (1938): Птахи УРСР. К: АН УРСР. 1-129.
- Юсис В., Каралюс С., Раудонікіс Л., Винчевський А., Левый С., Карліонова Н., Самусенко И. (2017): Определитель птиц. Мн.: Рифтур Принт. 1-288.
- Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge, UK: BirdLife International, 2004. (BirdLife International Series № 12). 1-374.
- BirdLife International. European Red List of Bird. Luxembourg: Office for official publication of the European Communities, 2015. 1-67.
- Domaniewski J. (1916): Krytyczny przegląd awifauny Galicyi. Cz. 1. Passeriformes. - Pamiętnik Fizyograficzny. Warszawa. 23: 5-83.
- Dunajewski A. (1938): Badania nad ptakami Wołynia. - Acta orn. mus. zool. Polon. 2 (17): 335-411.
- Godyń Z. (1939): Badania awifauny północnej krawędzi Podola. - Kosmos. 64 (1): 1-59.